

Renessanssi ja tiede

Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli (toim.): *Renessanssin tiede*. Tietolipas 167. Helsinki 2000 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 466 s.

■ Suomalainen aatehistorian tutkimus on vilkastunut huomattavasti 1980-luvun lopulta lähtien. Aatehistorian ainoa oppituoli on Oulun yliopistossa, ja siellä on professori Juha Mannisen johdolla toteutettu merkittävää tutkimusta. Toinen aatehistorian ”keskus” on ollut Helsingissä – se on ryhmittynyt joidenkin merkittävien opettajien kuten professori Simo Knuutilan ja edesmenneen professori Matti Viikarin ympärille. Tutkimusta harjoitetaan useilla yliopiston laitoksilla ja useissa tiedekunnissa: filosofian, historian ja syste-

maattisen teologian laitoksilla sekä Renvall-instituutissa. Helsingiläisessä aatehistoriassa virta on vienyt voimakkaasti vanhempien aikojen tutkimukseen: antiikin aatemaailma, keskiajan filosofia, runous ja historiankirjoitus, renessanssin lääketiede ja uuden ajan poliittinen aatehistoria ovat kaikki edustettuina runsaan kymmenen vuoden aikana ilmestyneissä tutkimuksissa.

Monitieteisyydestään ja laitosrajojen ylittämisestä huolimatta on nähtävissä myös eroja joko filosofian (ja teologian) tai historian suunnalta tehdystä tutkimuksesta. Filosofinen mielenkiinto painottaa systemaattista lähestymistapaa ja relevantit kysymykset ovat suhteessa nykyfilosofian keskusteluihin. Historioitsijoiden tutkimusotteesta näkyvät ennen kaikkea angloamerikkalaisen ”intellektuaalisen historian” (*intellectual history*) pyrkimys asettaa tutkimuskohde selkeästi oman aikansa kontekstiin ja tulkita filosofiset, tieteelliset ja muut aatteelliset tekstit myös vastauksina aikalaisyhteiskunnan haasteisiin, siis ei pelkästään filosofisiin tai tieteellisiin kysymyksiin. Toinen historioitsijoiden kysymyksenasetteluihin vaikuttanut kansainvälinen suuntaus on ollut saksalainen käsitehistoria (*Begriffsgeschichte*), jossa seurataan erilaisten ennen kaikkea poliittisten ja yhteiskunnallisten käsitteiden historiallista syntyä.

Heikki Mikkeli ja Timo Joutsivuo ovat kumpikin hankineet tieteelliset kannuksensa renessanssin lääketieteen historiassa. Tuotteliaina historioitsijoina he ovat toki julkais-

seet tutkimuksia monilta muiltakin aloilta aina keskiajalta 1900-luvun aatehistoriaan. Heidän tutkimusotteensa edustaa tieteenhistoriaa, joka sijoittaa kohteensa selkeästi oman aikansa kontekstiin. Lisäksi heille on ollut ominaista toinenkin helsinkiläisille aatehistorioitsijoille luonteenomainen piirre: kansainväliselle tiedeyhteisölle suunnattujen monografioiden ja artikkelien lisäksi he ovat julkaisseet runsaasti suomenkielistä historiallista tietokirjallisuutta. Tätä voi pitää yksinomaan sympaattisena ja ansiokkaana piirteenä. On selvää, että tieteelliselle erityisyleisölle on tutkimukset julkaistava alan tärkeillä kansainvälisillä kielillä. Mutta on kyseenalaista, jos humanistinen tutkimus professionalisoituu ja eräässä mielessä teknokratisoituu yksinomaan varsin pienelle tutkijayhteisölle suunnatuksi julkaisutoiminnaksi. Kyse ei oikeastaan ole ”tieteellisen” ja ”populaarin” kirjoittamisen erosta, vaan kahdesta erilaisesta tieteellisen kirjoittamisen lajista. Äärimmäisen erikoistuneet tieteelliset työt on tietysti julkaistava kansainväliselle yleisölle – suomeksi julkaistuna ne menisivät hukkaan –, mutta kotimainen humanistinen opinharjoitus tarvitsee myös hiukan laveampia omakohtaiseen tieteelliseen tutkimukseen perustuvia esityksiä, jotka vaikuttavat kapean erikoisryhmän ulkopuolella.

Joutsivuon ja Mikkelin toimittama teos *Renessanssin tiede* on erinomainen esimerkki tämänkaltaisesta työstä: muiden aikakausien ja aihepiirien tutkijat hyötyvät tällaisista kirjoista – ja ”suuri yleisö” sivi-

tyy ja saa tietoonsa tämän päivän humanistisen opinharjoituksen tuloksia. Samalla teos tietysti on uskollinen tutkimuskohteelleen: Marsilio Ficino (1433–99) ilmoitti kirjoittavansa kansankielellä ”jotta jokainen toskanalainen ymmärtäisi ja siten voisi lääkitä itseään”. Kansankielellä kirjoittamisen ei tarvitse merkitä riman laskeamista. Tämäkin toteutuu Joutsivuon ja Mikkelin teoksessa. Renessanssin tieteet esitellään perinpohjaisesti ja vaativasti; joskus lukija saattaa olla pinteessä nimirunsauden keskellä, joskus hänen täytyy hieroa älynystyröitään, jotta pystyisi seuraamaan renessanssi tieteilijöiden päättelytapoja. ”Vain perinpohjainen on kiinnostavaa”, totesi Thomas Mann. Sitä paitsi vaativa tiedollinen ja älyllinen kirjoittaminen yksinkertaistavien ja yleistävien selostusten sijaan on tietysti lukijan kunnioittamista.

Joutsivuo ja Mikkeli ovat kirjoittaneet pääosan teoksen luvuista joko yksin tai yhdessä. Liisa Kanerva on kirjoittanut luvun maalaustaidon, kuvanveiston ja arkkitehtuurin käsitteistä ja Pauliina Pekkari astrologiasta renessanssin Italiassa. Edellinen on ainoa poikkeama ”tunnetumman” renessanssin puolelle. Muuten Joutsivuon, Mikkelin ja Pekkarisen luvuissa pysytellään nimenomaan renessanssin tieteen parissa, jota on usein väheksytty tieteenhistoriallisena harhapolkuna eikä se ole jaksanut kiinnostaa kirjallisen renessanssihumanismin tai kuvaamataiteiden renessanssin harrastajia. Tässä mielessä teos paikkaa huomattavan aukon aikakauden yleiskuvassa. Us-

koisinpa, että teoksella olisi kysyntää myös jollakin kansainvälisellä kielellä julkaistuna. Toisaalta tietoinen näkökulman valinta sisältää myös metodologisen valinnan: renessanssin tiedettä käsitellään lähes yksinomaan tieteen sisäisestä perspektiivistä. Tällainen valinta on luonnollisestikin oikeutettu, mutta se on vaikuttanut myös teoksen varsin erikoistuneeseen luonteeseen. Edellä mainittu perusteellisuus, nimien ja yksityiskohtien runsaus yhdessä tieteen sisäisen näkökulman kanssa sulkevat pois lähes kaikki yritykset selittää laajemmin uuden ajan sosio-kulttuurista, taloudellista ja poliittista murrosta. Erikoistuminen on perusteltua, mutta ehkä jotkin kontekstualisoivat avaukset olisivat helpottaneet myös teoksen luettavuutta ja liittäneet sitä muihin ajan historiaa koskeviin keskusteluihin.

Miten ja miksi tieteellinen, uskonnollinen, sosiaalinen, poliittinen ja taloudellinen murros näyttää tapahtuneen yhtäaikaaisesti? Toki teoksessa kerrotaan uuden hovikulttuurin synnyttämistä tiedeakademioista ja tieteenharjoituksen institutionaalisista muutoksista, toki uuden maailman löytäminen ja sen vaikutus emblemaattisen tiedonkäsityksen murtumiseen on esillä. Samaten johdantoluvussa käydään läpi ajan maailmankuvaan vaikuttaneet murrokset kirjapainotaidosta uuden mantereiden löytämiseen ja reformaatioon, mutta territoriaalisten ruhtinasvaltioiden synnystä, sodankäynnistä, sosiaalisten suhteiden muutoksesta ja kapitalismin noususta ei juuri puhuta.

Esimerkiksi teoksen loppuluvussa olisi voinut tarjota tällaisia hahmotelmia. Olisi varsin kiinnostavaa nähdä, miten tieteen historian suunnasta selitetään yleisempää muutosta.

Nyt teos esittelee johdannossaan tärkeimmät renessanssin yleiset ilmiöt. Sitten käsitellään asiantuntevasti ja huolellisesti luonnonfilosofiset traditiot, tieteen instituutiot ja systematiikka ja metodit. Hetkeksi poiketaan maalauksen, kuvanveiston ja rakentamisen pariin ja sitten siirrytään lääketieteeseen, astrologiaan, kosmologisiin selityksiin ja lopulta empirismin vähittäiseen esiinmarssiin. Perinpohjaista esitystä keventää runsas ja kiinnostava kuvitus. Yli neljä- ja puolisataasivuinen teos herättää kunnioitusta. Tekijät ovat selvästikin nähneet tavallista enemmän vaivaa hyvän kokonaisuuden eteen: kuvat ja suomalaisissa tietokirjoissa valitettavan harvinainen hakemisto puhuvat tässä suhteessa puolestaan. Tosin tavallista suurempi määrä painovirheitä viittaa myös kiireen painaneen tekijöitä (ja kustantajaa?).

Edellä esitetty kritiikki on kuitenkin toissijaista teoksen huomattaviin ansioihin nähden. Sitä paitsi kotimaisille renessanssitutkijoille on jätetty ilahduttavasti tilaa jatkaa tämän teoksen avaamalla uralla. Ehkäpä saamme lukeaksemme muita renessanssin sosiaalista, poliittista ja kulttuurista murrosta selittäviä teoksia. Näitä on suuri syy odottaa, kun kuva keskiajasta on viime vuosikymmeninä voimakkaasti muuttunut. Renessanssihumanismi keskeinen teema oli ihmisen arvokkuus. Jakob Burckhard-

tin tulkinnan mukaan juuri sen korostaminen merkitsi irtautumista kollektiivista uskonnollisuutta korostaneesta keskiajasta. Tämä tulkinta on ollut hallitseva, vaikka erilaisia sosio-kulttuurisia ja filosofisia alkukohtia esimerkiksi individualismille on löydetty milloin 1100-luvun Englannin maanomistusoloista tai 1300-luvun nominalismifilosofian irtautumisessa aristoteelisesta lajiominaisuuden käsitteestä.

Viime aikoina myös ajatus-ta inhimillisestä arvokkuudesta (*dignitas*) on ryhdytty pitämään ”keskiaikaisena” ja – mikä lienee olennaisempaa – sen alku näyttää löytyvän kristillisen teologian piiristä. Nimitään 1200-luvun fransiskaaneiteologiassa aiemmin vain Jumalan attribuutteina käytettyjä termejä, niiden mukana *dignitas*, siirrettiin kristologisen tulkinnan myötä kaikkia ihmisiä koskevaksi. Renessanssin kuvataiteen historiassa on korostettu samaa käännettä. Niin Kristuksen ruumiillinen kärsimys kuin uusien yksilöllisten piirteiden ilmaantuminen kuviin, juontaa eräiden tulkitsijoiden mukaan fransiskaaneihin ja heidän kristologisiin spekulatioihinsa. Tämä liittyy vain mutkan kautta renessanssin tieteeseen, mutta ehkäpä tieteen murrokset kannattaa edes kokeeksi asettaa rinnan uskonnollisen ajattelun kanssa. Mikä oli esimerkiksi uuden ihmisen anatomian tutkimuksen suhde uuteen näkemykseen inhimillisestä ruumiillisuudesta? Käsillä oleva teos kyllä osoittaa ihmisanatomian tuntemuksen ja kuvataiteilijoiden pyrkimysten kohtaamisen tunnetuimpana esimerkkinään Leonardo da

Vincin anatomiset piirustukset. Voisiko aatehistoriallisten yhteyksien etsimistä jatkaa pitempään?

Toinen ura jonka teos avaa, on tietysti yleinen tieteenhistoria. Teoksessa korostetaan, että kunnollinen suomenkielinen yleisesitys renessanssin tieteestä on loistanut poissaolollaan. Tosin sellaista ei taida löytää muistakaan aikakausista lukuun ottamatta joitakin erityistieteitä koskevia suomennettuja teoksia. Antiikin aatehistoriasta meillä on tuore ja ansiokas yleisesitys, mutta ei erillistä tieteenhistoriaa. Keskiajasta ei oikeastaan ole kumpakaan – vain joukko laiveammin ajan kulttuuri- ja aatehistoriaa esitteleviä kirjoja. Luetteloa voi jatkaa tieteellisen vallankumouksen ja valistuksen aikaan. Tälläkin saralla toivoisi lisää Joutsivuon ja Mikkelin kaltaisia monipuolisia kirjoittajia, jotka vaivautuisivat erikoistuneiden ja kapeiden meriittijulkaisujen lisäksi laatimaan suomeksi näin perusteellisia yleisesityksiä.

Tuomas M. S. Lehtonen